

ДОГОВІР ПРО СУРОГАТНЕ МАТЕРИНСТВО SURROGACY CONTRACT

Верес І.Я.,

кандидат юридичних наук,
асистент кафедри цивільного права та процесу юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка

Стаття присвячена аналізу основних правових проблем, які виникають при використанні такого методу допоміжних репродуктивних технологій, як сурогатне материнство. Зокрема, предметом дослідження були наступні питання: правова природа договору про сурогатне материнство; правовий статус сторін договору про сурогатне материнство; форма та істотні умови договору про сурогатне материнство; одностороння відмова сторін від договору про сурогатне материнство; оспорування материнства та батьківства у випадку сурогатного материнства.

Ключові слова: сурогатне материнство, генетичні батьки, сурогатна матір, договір про сурогатне материнство.

Статья посвящена анализу основных правовых проблем, возникающих при использовании такого метода вспомогательных репродуктивных технологий как суррогатное материнство. В частности, предметом исследования были следующие вопросы: правовая природа договора о суррогатном материнстве; правовой статус сторон договора о суррогатном материнстве, форма и существенные условия договора о суррогатном материнстве; односторонний отказ сторон от договора о суррогатном материнстве; оспаривание материнства и отцовства в случае суррогатного материнства.

Ключевые слова: суррогатное материнство, генетические родители, суррогатная мать, договор о суррогатном материнстве.

The article analyzes the major legal issues that arise when using such method of assisted reproductive technology as surrogacy. In particular, the following issues were the subject of the study: the legal aspects of the surrogacy contract, the legal status of the surrogacy contract parties, form and essential terms of the surrogacy contract; unilateral refusal of the surrogacy contact by parties, contesting motherhood and fatherhood in the case of surrogacy.

Key words: surrogacy, genetic parents, surrogate mother, surrogacy contract.

Постановка проблеми. Застосування допоміжних репродуктивних технологій є одним із способів подолання безпліддя. Дане дослідження присвячене загальній характеристиці договору про сурогатне материнство.

Стан дослідження. В юридичній науці відсутні комплексні наукові праці, присвячені сурогатному материнству. Лише окремі питання сурогатного материнства висвітлені у працях В. Ваграс, О. Михальчук, В. Москалюк тощо. Більш детально сурогатне материнство розроблене у дисертаційних роботах та монографіях російських вчених. Зокрема, Ю. А. Дронової, Е. С. Митрякової, Е. В. Стеблевої та інших.

Недосконалим є нормативно-правове регулювання сурогатного материнства. Лише окремі положення про сурогатне материнство передбачені у СК України, ЦК України, ЗУ «Основи законодавства України про охорону здоров'я», Правилах державної реєстрації актів цивільного стану України, затверджених Наказом Міністерства юстиції України від 18. 10. 2000 року, Інструкції «Про порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій», затвердженої Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 23. 11. 2008 року, Роз'ясненні міністерства юстиції України від 11.05.2012 року «Визначення походження дитини від батьків при державній реєстрації народження» тощо.

Метою даного дослідження є виявлення основних правових проблем, які виникають при використанні такого методу допоміжних репродуктивних технологій як сурогатне материнство, зокрема при укладенні договору про сурогатне материнство.

Вклад основного матеріалу. Враховуючи ч. 2 ст. 123 СК України, метод сурогатного материнства передбачає перенесення в організм сурогатної матері ембріона людини, зачатого подружжям (генетичними батьками). Законодавчо неврегульованим є питання про правову підставу виникнення правовідносин з сурогатного материнства. Тому важливим є теоретичне розроблення моделі договору про сурогатного материнства з метою його закріплення в СК України.

За договором сурогатного материнства одна сторона (сурогатна матір) зобов'язується пройти процедуру імплантації ембріону людини, зачатого другою стороною (генетичними батьками), виносити, народити і передати дитину генетичним батькам, а генетичні батьки зобов'язуються відшкодувати витрати, необхідні для ви-

конання договору, та сплатити певну грошову суму, якщо інше не передбачено договором.

Дискусійною є правова природа договору сурогатного материнства. Особливий характер відносин сурогатного материнства полягає в тому, що його основною метою є реалізація дружиною та чоловіком права на материнство та батьківство, передбачене у ст. 49, 50 СК України, у випадку, коли дружина з фізіологічних причин не може самостійно виносити та народити дитину. Слід також врахувати, що договір сурогатного материнства стосується прав та інтересів дитини, яка народжується в результаті сурогатного материнства. Укладення договору між подружжям і сурогатною матір'ю спрямоване на виникнення сімейних відносин між подружжям і новонародженою дитиною. Договір про сурогатне материнство слід віднести до сімейно-правових договорів, і передбачити у СК України. При цьому до договору про сурогатне материнство слід застосовувати норми ЦК України, якщо відсутні відповідні норми у СК України і це не суперечить суті відносин (ст. 8 СК України) [1, с. 73].

Договір про сурогатне материнство є двостороннім правомочним. Його сторонами є сурогатна матір та генетичні батьки.

У ст. 48 ЗУ «Основи законодавства України про охорону здоров'я» передбачено, що застосування штучного запліднення та імплантації ембріона здійснюється згідно з умовами та порядком, встановленими центральним органом виконавчої влади у сфері охорони здоров'я, за медичними показаннями повнолітньої жінки, з якою проводиться така дія. Відповідно до п. 4 Розділу 7. Інструкції «Про порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій», сурогатною матір'ю може бути повнолітня дієздатна жінка за умов наявності власної здорової дитини, її добровільної письмово оформленої згоди, а також за відсутності медичних протипоказань. Дані вимоги до сурогатної матері потребують удосконалення.

Можна виділити наступні критерії, яким повинна відповідати жінка, яка бажає бути сурогатною матір'ю:

- віковий критерій. Згідно з чинним законодавством, сурогатною матір'ю може бути повнолітня жінка;
- медичний критерій. Сурогатною матір'ю може бути жінка за відсутності медичних протипоказань для виношування та народження здорової дитини;

- соціальний критерій. Суругатною матір'ю може бути жінка за умов наявності власної здорової дитини.

- юридичний критерій. Волевиявлення суругатної матері повинне бути закріплене у договорі про суругатне материнство. Одночасно, вимога про згоду суругатної матері на реєстрацію батьками дитини подружжя, яка передбачена у п. 11 Розділу 3 Правил державної реєстрації актів цивільного стану України, є необґрунтованою, оскільки не відповідає інтересам насамперед подружжя.

Другою стороною договору виступають генетичні батьки. Відповідно до ч. 2 ст. 123 СК України ними можуть бути лише подружжя (чоловік та жінка). Законодавче формулювання про те, що саме чоловік та жінка можуть виступати стороною договору, свідчить про те, що іноземні громадяни, які зареєструвати одностатевий шлюб, не можуть бути стороною договору про суругатне материнство на території України. Важливо законодавчо закріпити, що припинення шлюбу до імплантації ембріону людини в організм суругатної матері, означає припинення договору про суругатне материнство. Якщо припинення шлюбу генетичних батьків мало місце після імплантації ембріону людини в організм суругатної матері, це не вплине на чинність договору про суругатне материнство.

Суругатне материнство застосовується, якщо виношування і народження дитини дружиною фізіологічно неможливе або пов'язане з ризиком для її життя і (або) життя дитини. В юридичній літературі [2; 5] запропоновано надати право подружжю, яке за медичними показаннями здатне виносити і народити дитину, користуватися методом суругатного материнства. Дійсно, існує велика група успішних жінок, які не бажають переносити незручності, пов'язані з вагітністю. Наприклад, зірки естради, спорту. Проте, застосування методу суругатного материнства повинне мати одну мету – подолання безпліддя жінок, а не бути інструментом задоволення забаганок багатих людей.

В юридичній літературі [3; 6] висловлюється позиція щодо можливості укладення договору суругатного материнства жінкою та чоловіком, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, а також одинокими особами. Відповідно до СК України жінка та чоловік, які не перебувають у шлюбі між собою, але проживають однією сім'єю, не можуть укласти договір про суругатне материнство. Дана позиція законодавця є послідовною, оскільки СК України гарантує захист лише майнових прав осіб, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу, а використання суругатного материнства передбачає реалізацію особистого немайнового права дружини та чоловіка – право на материнство та батьківство. Щодо одиноких осіб, вони також не можуть бути стороною договору, оскільки за українським законодавством при суругатному материнстві не може використовуватися генетичний матеріал донора (невідомої особи).

Доцільно передбачити вимоги до подружжя, аналогічні тим, що встановлені для осіб, які можуть бути усиновлювачами (ст.ст. 211, 212 СК України).

Детальніше слід проаналізувати можливість для іноземців укласти договір суругатного материнства. Згідно чинного законодавства немає жодних заборон. Однак на практиці можливі ситуації, за яких не захищаються права сторін договору суругатного материнства та дитини, народженої суругатною матір'ю. Прикладом є судова справа [4], згідно з матеріалами якої, громадяни Франції уклали договір суругатного материнства на території України. Після народження дітей суругатною матір'ю їм було видано свідоцтво про народження, після чого генетичні батьки (іноземці) звернулися до посольства Франції в Україні з метою оформлення необхідних документів для вивезення дітей у Францію та надання їм французького громадянства. Проте, посольство їм відмовило, оскільки суругатне материнство у Франції заборонено. Подібні проблеми можуть виникати часто, оскільки Україна одна

з небагатьох держав, законодавство яких передбачає суругатне материнство. При цьому, суругатне материнство заборонено у Франції, Німеччині, Австрії, Італії, Швейцарії, Голландії, Скандинавських країнах тощо. Вирішення даної правової проблеми запропоновано у Проекті Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо обмежень у використанні допоміжних репродуктивних технологій» (реєстр. № 8282). Зокрема, передбачається статтю 23 СК України доповнити частиною четвертою такого змісту: «не визнається батьками дитини подружжя, яке є іноземними громадянами держав, де такий метод застосування репродуктивних технологій заборонений законом».

Договір про суругатне материнство є консенсуальним правочином. На законодавчому рівні відсутні вимоги щодо форми даного договору. Доцільно передбачити, що договір про суругатне материнство укладається в письмовій формі, підлягає нотаріальному посвідченню [5, с. 70]. Дане законодавче положення буде гарантією охорони прав і законних інтересів не тільки сторін договору, але і дитини, народженої суругатною матір'ю.

Необхідною умовою для нотаріального посвідчення договору про суругатне материнство слід передбачити наявність письмової згоди чоловіка суругатної матері, якщо вона перебуває у шлюбі. При цьому справжність підпису чоловіка має бути нотаріально посвідчено. Дана позиція відповідає положенням ч. 2, 3 ст. 54 СК України, а саме: усі найважливіші питання життя сім'ї мають вирішуватися подружжям спільно, на засадах рівності; вважається, що дії одного з подружжя стосовно життя сім'ї вчинені з згодою другого з подружжя. Укладення дружиною договору про суругатне материнство, згідно якого вона зобов'язується виконувати обов'язки суругатної матері, слід вважати важливим питанням життя сім'ї, тому потребує згоди від чоловіка.

Оскільки суругатне материнство може здійснюватися лише за медичними показаннями, які визначені у п. 2 Розділу 7. Інструкції «Про порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій». Тому необхідною умовою для нотаріального посвідчення слід передбачити також відповідну медичну довідку.

Важливо визначити істотні умови договору про суругатне материнство.

Предметом договору суругатного материнства слід вважати дії суругатної матері по проходженні процедури імплантації ембріону людини, виношування дитини, (забезпечення сприятливих умов для нормального внутрішньоутробного розвитку дитини), народження дитини, передачі дитини генетичним батькам. В юридичній літературі [6, с. 35] часто договір про суругатне материнство вважають договором про надання послуг щодо виношування та народження дитини. Дана позиція суперечить інтересам суругатної матері, оскільки проходження процедури імплантації ембріону людини здійснюється ще до укладення договору про суругатне материнство і її права незахищені. Відсутність обов'язку суругатної матері передати після народження дитину не відповідає інтересам генетичних батьків.

За загальним правилом, договір суругатного материнства слід вважати відплатним. Однак в договорі може бути передбачено безвідплатний характер. У будь-якому випадку генетичні батьки зобов'язані відшкодувати суругатній матері усі витрати, які необхідні для належного виконання зобов'язань. Зокрема, це витрати на медичне обстеження, лікарські засоби, харчування, компенсація втраченого заробітку, тощо.

Доцільно на законодавчому рівні передбачити також наступні істотні умови договору про суругатне материнство:

- місце проживання суругатної матері в період вагітності;
- медичний заклад, де буде проводитися програма суругатного материнства;

- наслідки народження дитини з фізичними та розумовими вадами;
- наслідки народження двох і більше дітей;
- правові наслідки недотримання сурогатною матір'ю медичних вимог, що створює загрозу для життя і здоров'я дитини.

Однією з найбільш дискусійних проблем сурогатного материнства є відмова сурогатної матері та генетичних батьків від договору сурогатного материнства. Дані питання є неврегульованими на законодавчому рівні. Вважаю, що одностороння відмова сурогатної матері та генетичних батьків від договору сурогатного материнства можлива лише до моменту проведення імплантації ембріона людини в організм сурогатної матері. Сторона, яка відмовляється від договору зобов'язана відшкодувати другій стороні витрати, пов'язані з виконанням договору.

Проблемним питанням є також право сурогатної матері на штучне переривання вагітності, якщо вона не перевищує дванадцяти тижнів. Вважаю доцільним змінити редакцію абз. 1 ч. 6 ст. 281 ЦК України, зокрема передбачити, що «штучне переривання вагітності, якщо вона не перевищує дванадцяти тижнів, може здійснюватися за бажанням жінки, крім випадку, коли вона виступає сурогатною матір'ю згідно договору про сурогатне материнство».

У судовій практиці мають місце випадки відмови сурогатної матері передати дитину генетичним батькам. В юридичній літературі [7; 6] висловлюється позиція щодо надання права сурогатній матері залишити дитину собі. У такому випадку сурогатна матір не вправі вимагати визнання батьківства чоловіка, який надав генетичний матеріал, а також повинна повернути плату та додаткові витрати.

В СК України закріплений інший підхід. Батьками дитини, народженої сурогатною матір'ю, вважаються батьки (ч. 2 ст. 123). Відповідно до ч. 2 ст. 163 СК України, батьки мають право вимагати відібрання малолітньої дитини від

будь-якої особи, яка тримає її у себе не на підставі закону або рішення суду.

Важливо також проаналізувати правові наслідки відмови генетичних батьків від дитини, народженої сурогатною матір'ю або їх смерті після народження дитини, і розробити відповідні законодавчі пропозиції. Про відмову генетичних батьків від дитини свідчить недотримання вимог ч. 3 ст. 13 ЗУ України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», а саме державної реєстрації народження дитини не пізніше одного місяця з дня її народження. У випадку відмови генетичних батьків від державної реєстрації народження дитини або їх смерті, доцільно передбачити таке право сурогатній матері. При цьому матір'ю буде записана сурогатна матір, а батьком – чоловік, за умови наявності його згоди щодо застосування щодо дружини допоміжних репродуктивних технологій (сурогатного материнства) або згоди на момент реєстрації дитини. Якщо сурогатна матір не перебуває у шлюбі, вона не вправі вимагати визнання батьківства по відношенні до чоловіка, який надав генетичний матеріал для штучного запліднення і імплантації ембріону. У випадку здійснення реєстрації народження дитини, сурогатна матір відповідно до договору сурогатного материнства вправі вимагати у генетичних батьків відшкодування плати та додаткових витрат, а також утримання дитини до досягнення нею повноліття. У договорі про сурогатне материнство можна передбачити штрафні санкції для генетичних батьків, які відмовилися виконувати його умови.

Висновки. Вищенаведений аналіз правових проблем застосування сурогатного материнства, свідчить про необхідність передбачити окрему главу СК України, присвячену договору про сурогатне материнство. Комплексне правове регулювання питань сурогатного материнства у СК України буде гарантією захисту прав сурогатної матері, генетичних батьків та дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ватрас В. А. Суб'єктний склад правовідносин щодо імплантації ембріона дитини жінці із генетичного матеріалу подружжя / В. А. Ватрас // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права . – 2002. – № 4. – С. 73–74.
2. Стеблева Е. В. Проблемы реализации прав участников отношений сурогатного материнства : автореф. дисс. на соискание учёной степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / Е. В. Стеблева. – Москва, 2012. – 23 с.
3. Митрякова Е. С. Правовое регулирование сурогатного материнства в России : автореф. дисс. на соискание учёной степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / Е. С. Митрякова. – Тюмень, 2006. – 25 с.
4. Вирок Берегівського районного суду Закарпатської області від 17 травня 2011 року // Справа № 1-131/11 // Єдиний реєстр судових рішень.
5. Москалюк В. Договір про сурогатне материнство / В. Москалюк // Нотаріат для Вас. – 2006. – № 12 (86). – С. 69–71.
6. Михальчук О. Правове регулювання сурогатного материнства в Україні / О. Михальчук // Юридичний журнал. – 2007. – № 11. – С. 35–40.
7. Дронова Ю. А. Что нужно знать о сурогатном материнстве / Дронова Ю. А. – М. : Издательский дом «Городец», 2007. – С. 20–23.